

GP besöker oss 1941

Vår grundare, Gustaf Sandström, var en driftig och framåtsträvande man. Inte nog med rederiverksamheten och den blomstrande handelsträdgården och allt annat, han hade tydligen god hand med pressen. Här får vi följa GP:s journalist på en söndagsutfärd under krigsåret 1941 och ta del av hans lyriska och målande beskrivning av förhållandena. I skrivande stund finns kvar av Gustafs handelsträdgård nästan bara trädgårdsmästarnas hus och dessa skall snart ersättas med modernare bostäder. Men det lilla hörnhuset och ryggåsstugan står tryggt kvar och minner om Gustafs gärningar. Henrik Sandström har forskat fram artikeln på UB:s tidningsarkiv och Birgitta Andersson har skrivit rent.

Peter Andersson

Göteborgs-Postens Lördagsbilaga

30 augusti

1941

RYGGÅSSTUGA med TANDVÄRK



ler hög hatt eller cylinder. Den var på sin tid den enda i sitt slag på Donsö. Strax intill hänger en grann huvudduk, som bars av en donsöflicka vid hennes konfirmation 1856. Flickan blev sedermera gift med den höga kyrkhattens ägare.

I första salen ser man stenåldersredskap, funna på Styrös, som en gång i tiden levererade prima flinta till de äldriga verktygen. Här kan man även studera en vacker uppsättning av manliga och kvinnliga arbetsredskap, och man beundrar den vackra utsmyckning, som tillverkarna hade tid att försöka sina alster med. De flesta ha t. o. m. varit noga med att utsätta tillverkningsåret.



låter kanske skojigt, men "tandvärk" har verkligen Södra skärgårdens äldsta lilla låga böningshus, kring och i vilket Styrös sockens Hembygdsförenings förnämliga samlingar växa ut

När man far med skärgårdsbåt ut mellan de gråa skären och kobbarna väster om Göteborg, väntar man sig knappast att kunna stiga i land mitt i en stor trädgård, späckad av fru Pomonas läckraste håvor. Göteborgs skärgård är precis inte berömd för överflöd på ymnig växtlighet. Men är man passagerare ombord på en av båtarna med destination till södra skärgården, kan man få uppleva den sensation som det onekligen är att mitt bland de kala skären landstiga i en lustgård av Edens format.

"Styrös II" ångade ut med oss en solklar och vindfrisk augustisöndag med muntert hojtande måsar i rymden. Rivöfjorden glittrade silvrig i morgonstunden, och på de små blänkande vågtopparna svärmade söndagsfiskarnas båtar som myggor. Vår skuta nosade en stund vid Köpstadsö brygga, varefter den styrde ner mot Styrös, där det som vanligt vimlade av söndagsglada

människor på bryggan och så backade vi ut och satte kurs mot Villabron, och det var här, som sensationen väntade oss.

Bryggan skjuter som en lång, stark arm ut i viken, och när man stiger av där, välkomnas man av den fagreste och mest storleende natur som tänkas kan. Och har man förmånen att få se generalkonsul Gustaf E Sandström stå som en välkomnande värd på bryggan, ja, då kan man vara klipsksäker på att få en angenäm och mindre vanlig skärgårdssöndag med sig som minne, när man vänder åter till staden.

Ekudden heter paradiset. Det har lagt sig väl i lä för de västliga stormarna, varför det kan bjuda på ett klimat och jordmån, där människor, djur och växter frodas med sydlandsk intensitet. Som ett litet, men välsmakande prov på vad trakten kan bjuda, då vi njuta

av söndagsfrukost, vars alla ingredienser äro – med undantag för siken från Vänern – plockad på Ekudens träd, hämtad ur dess bördiga mylla, producerade av dess djurstam eller dragna ur böljorna runt ön.

Runt om oss flyta nakna klippor, man här är det lum-mig grönska. Träden digna av vitaminrika äpplen, päron, plommon, körsbär, äkta kastanjer och äkta valnötter. Ja, just valnötter, ty jorden här ute vägrar inte i vändningarna ens när det gäller att giva must och kraft åt så pass sällsynta frukter på våra breddgrader. Ekudens härskare visar sig vara en trädgårdskännare av rang, då han för oss omkring i sin lustgård. Han tycks känna vartenda strå och varenda kvist, och rundvandringen under hans ledning blir ingen tråkig exkursion, ty han har en liten uppiggande anekdot eller märklig historia att förtälja om allt vi stanna inför. Med förkärlek berättar han om ”Farfars träd” med de härliga päronen, och den historien är alldeles för bra för att smita förbi sådär i förbifarten, varför vi ska få be att återkomma till den i ett annat sammanhang.

Efter att ha smitit ut genom portalen i den ”spanska” muren kring lustgården äro vi med ett par steg framme vid dagens egentliga mål som heter ”Ryggåsstugan”. Den lilla låga och vackra byggnaden trycker sig säkert mot backen, som alla stormvana skärgårdshus för sed hava, vid Ekuddens lycka (utäga) nordväst om Styrsö kyrka. Den minst 200-åriga stugan är den ungdomliga Styrsö Sockens Hembygdsförenings första och vackraste dyrgrip, en värdig start till det fyraåriga och framgångsrika arbete, som föreningen nu kan lägga till sin historia.

När vi stiga in genom den vänliga dörren, buga vi oss djupt av vördnad samt något på grund av nödtvång, ty det är bara 1,20 meter från tröskeln till översta dörrposten. Forna tiders bebyggare av denna gamla relik torde ha blivit mjuk i ryggarna av springandet ut och in genom den dörröppningen. Vi hamna i den trånga förstugan, som bjuder på en förtätad atmosfär av hem-trevnad, och därifrån är det lätt att överblicka sagohu-sets lokaliteter. Till vänster har man en liten kammare för redskap och verktyg, och under bistra vintrar fick den även ge plats för mindre kreatur. Rakt fram ligger köket, och det är så litet att det till och med under-stiger antalet yttermeter i ett modernt minimikök, och det vill säga ganska mycket – eller litet.

Till höger ha vi ryggåsstugans största utrymme – storstugan. Här ligga timmerstockarna bara, och det erkännes villigt att man får leta efter mera dekorativ väggbeklädnad. De grova stockarna äro endast för-made med yxhugg och sedan slipade med finaste havs-

sand så att de blivit blanka och glatta som glas. Till vänster om den låga dörren lyser kakelugnen kalkvit och strax bredvid gapar den matnyttiga bakugnen. Mot den vita kakelugnsvägen står spinnrocken vackert sil-huett, på väggarna hänga tavlorna så skönt, i fönster-hörnet väntar en vilsam lindomesoffa, och på bordet ligger bibeln, tjock och högtidlig. Precis så här måste det ha sett ut i storstugan en fridfull sommarsöndag för många år sedan, då den sista familjen bodde där, en verklig myrdalsfamilj på far och mor och nio barn.

Vi låta fingertopparna smeka utefter de blanka stock-arna, och plötsligt se vi en spricka, i vilken det sitter små pluggar. Vi titta närmare efter och finna till vår förvåning, att pluggarna äro människotänder. Vi räkna till sju mer eller mindre vackra oxeltänder, hörntän-der och framtänder, och vårt förvånade ansiktsuttryck får generalkonsuln att förklara mysteriet. Vi slå oss bekvämt tillrätta i var sitt soffhörn.

– Den här stugan är på sätt och vis full av tandvärk, säger vår ciceron. Men innan jag närmare förklarar detta fenomen, vill jag redogöra för de händelser som gjort att stugan flyttats från Brännö till Styrsö. Den berättelsen är egentligen historien om tillkomsten av Styrsö Sockens Hembygdsförening. Så här gick det till.

– En dag i augusti 1937 hade Styrsö sockens vil-laägarförening årsmöte på Stora Rös och vi lyssnade till doktor Jonas Alin, som talade om bebyggelsen på öarna i Göteborgs Södra Skärgård. Föredraget väckte intresse och jag föreslog, att vi skulle bilda en hem-bygdsförening. Förslaget fick ett välvilligt mottagan-de, och en interimsstyrelse utsågs. De första mannarna på skansen voro kyrkoherde S. Holmdahl, nämndeman Gunnar Tallberg, doktor J. Alin, doktor P. Silfver-skiöld, tillsyningslärare S. Zachrisson och jag själv, som fick åtaga mig det dubbla uppdraget som ord-förande och kassör. På hösten samma år reste doktor Alin, nämndeman Tallberg och jag omkring på öarna och agiterade bland befolkningen, varvid intresset visade sig vara stort, och det hände ibland att våra åhörare efter föredragen överlämnade värdefulla gåvor till föreningen såsom husgeråd, redskap, prydnads-föremål och kläder. Vid ett besök på Brännö upptäckte vi den här stugan, som troligen är södra skärgårdens äldsta byggnad.

– Lantmätare hade varit på förrättning på ön, her-rarna hade bestämt att stugan skulle flyttas, och man tillerkände ägarna ett flyttningsbidrag på 126:64. Ägarna överlämnade såväl beloppet som stugan till hembygdsföreningen mot villkor att vi ombesörjde

platsens avröjning. På våren 1938 revs så stugan och flyttades till Styrösö, och nästa vår uppfördes den på sin nuvarande plats. Det tidsödande och viktiga arbetet med mätningar, märkning av stockar och utförande av byggnadsritningar klarades av nämndeman Tallberg, och amanuens Olof Hasslöf bistod oss med råd och dåd vid nedtagande och återuppförandet av stugan. Den 20 augusti 1939 kunde stugan högtidligen invigas av landshövdingen.

– Under arbetet med allt detta funno vi, att de massiva stockarna voro övertäckta med nio tapetlager, vilka vi givetvis plockade bort. Då upptäckte vi tänderna i den där sprickan. I den gamla ”goda” tiden fick folk klara av sina krämpor med en smula händighet och mycket skrock. När man hade tandvärk, band man en tåt o den onda tanden och tåtens andra ända fästes vid en dörr, varefter man satte sig att vänta på att någon skulle dra upp dörren och ut tanden. För att sedan vara riktigt säker på, att man var av med tandvärken slog man in tanden i stocken, ty därmed fängslades värken för tid och evighet. Så nog kan man säga, att den här stugan är full av tandvärk. Vetenskapsmän anse den här stocken ganska unik, och man kan nog tacka det tjocka tapetlagret för att tänderna fått sitta i fred för klåfingrigt folk. Nu ha vi för säkerhets skull satt ”tandvärken” inom glas och ram.

– Vi agiterade och stod i väldeliga för föreningens idéer, samlingarna ökades undan för undan, och snart behövde vi större lokaler för att härbärgera dem. 1938 fick föreningen Styrösö gamla prästgård mot villkor, att kommunalfullmäktige tills vidare skulle få ha sina sammanträden där. Nu ha vi annekterat fyra salar i gamla prästgården, och samlingarna utgöras för närvarande av cirka 1.300 föremål.

Vi lämna den låga ryggåsstugan och vandra genom det smala bergspasset ner mot kyrkan och rakt över kyrkogården, och där på andra sidan ligger kommunalhuset och bygdemuseet i en lummig trädgård. Ovanför entrén hänger en gammal namnbräda från en skuta och i förstugan kunna vi beundra en skyskrapeliknande storm- eller hög hatt eller cylinder. Den var på sin tid den enda i sitt slag på Donsö. Strax intill hänger en grann huvudduk, som bars av en donsöflicka 1856. Flickan blev sedermera gift med den höga kyrkhattens ägare.

I första salen ser man stenåldersredskap, funna på Styrösö, som en gång i tiden levererade prima flinta till de åldriga verktygen. Här kan man även studera en vacker uppsättning av manliga och kvinnliga arbetsredskap, och man beundrar den vackra utsmyck-

ning, som tillverkarna hade tid att förse sina alster med. De flesta ha t. o. m. varit noga med att sätta ut tillverkningsåret.

– Tänk om sentida hantverkare ville vara lika noggranna och ange namn och årtal på sina alster, säger generalkonsuln. Det skulle underlätta kommande släktens forskningar.

På en vägg hänger en bister smugglarvärja bland en samling vapen. Där finner man också den bekante rotesoldaten Johannes Längmans värja. Längman blev stamfader till den nu levande och synnerligen verksamma Håkanssonska släkten från Styrösö.

I kommunalhusets salar, som äro fullproppade av dyrgripar, träffa vi föreningens energiknippe och sekreterare, nämndeman Gunnar Tallberg. Han gör de utställda föremålen synnerligen levande, ty han kan med säkert handlag demonstrera hur de ålderdomliga verktygen användes i forna tider. Med särskilt intresse stannar man i sal numro två, som ägnats åt fiskerinäringen. Här har varje föremål sin egen historia, men vi ska inte avslöja allt. Läsarna böra själva få tillfälle att studera dyrgriparna vid besök på ort och ställe. Museet öppnas på vid gavel vid tillsägelse hos trädgårdsmästare Björk, tel. Styrösö 68.

På ett långt bord stå modeller av fyra fiskebåtar, vilka på ett utmärkt sätt demonstrera bohusfiskets utveckling. Den första båten är från den tid, då man låg och kajkade intill kusten och sedan ser man hur båtarna förändrats och förbättrats allt eftersom bohusläningarnas fiskefärder utsträckts till mera avlägsna vatten. Samlingen krönes med modellen av den vackra moderna Essie som tyvärr försvann med man och allt förra året. Ovanför båtarna hänger ett skinande vitt skelett av en springare (delfin), som uppfiskades i två omgångar. Först fick man kraniet i trålen och vid nästa svep några timmar senare hittades kroppen. På bord och fönsterbord finner man en oändlighet av förnäma lersaker, fiskeredskap, gamla skärgårdsskridskor, m.m. och på väggarna trängas märkliga kartor. I ett hörn står ett par byxor. Ja, de kunna faktiskt stå för sig själva, för de äro gjorda av tjockt läder. Säkert voro de oviga, men praktiska ute på sjön i storm, väta och köld. Des voro föregångare till våra dagars olje- och gummikläder.

På det långa bordet med båtmodellerna ligga glasskivor, genom vilka man kan studera fiskejournaler. Det är en lektyr, som bjuder på många intressanta saker. En av journalerna är från förra världskrigets bistra år, och då var situationen ungefär likadan som

nu för bohusfiskarna. Skepparen har inte bara nöjt sig med att anteckna väder, vind, fångster, priser och fångstplatser, utan han har även gett sig tid att åt eftervärlden bevara andra uppgifter. Dagen före julaften 1918 skriver han bland annat sålunda:

”... Allting har stigit. Smör hos jobbare (svartabörshajar) kostar 25 kr, fläsk 10 kr per kg. Kaffet har kostat mellan 25 och 40 kr per kg hos jobbare, men det är inte stort bättre hos kommissionen. Hos jobbare har allting funnits att få. En kostym kläder, som kostade 75 kr före kriget, kostar 375-400 kr.”

Och på årets sista dag skriver han:

”... Tvål och såpa har varit mycket dyrt under året. 1 kg såpa, som före kriget kostade 30-40 öre, kostar nu 15 kr. Och en tvål, som kostat 10 öre, är nu uppe i 2 kr. Gryn har det inte funnits några på ett år. Risgryn fingo vi ett kilo per man, men de voro nästa odugliga. Kommissionen har fördärvat mycket med varor. Före jul kom till Göteborg 35.000 kilo fläsk, som var odugligt till människoföda.”

Det kanske inte skadar att få minnet uppfriskat en smula just nu. Vi tycka nog att vi ha det besvärligt men fullt så tokigt, som det var enligt skepparens fiskejournal 1918 är det väl ändå inte.

När vi slutat vår rundvandring slå vi oss ner på en gammal kista från 1700-talet och prata om våra intryck.

– Öborna börja bli mer och mer intresserade för att ta vara på gammalt och fornt, och allra roligast är att ungdomen slutit så bra upp. Vi ha haft skolorna från kringliggande öar på besök i ryggåsstugan, och där muntrade vi upp ungdomarna med ett kaffekalas. Nu tävlar man faktiskt om att snoka reda på gamla föremål till våra samlingar, säger generalkonsuln.

– Men det inte riktigt bra med medlemsanslutningen till föreningen, så om Bilagan vill slå ett slag för den saken, äro vi tacksamma. Årsavgiften är bara 2 kronor för personer, som äro mantalsskrivna i södra skärgården, medan andra får betala en femma. Ständigt medlemskap kostar för de förra 30 kronor och för de senare 75 kronor. Finge vi många medlemmar skulle vi klara ekonomin fint. Och så vill jag göra en smula reklam för föreningens konstnärliga vykort – av artisten W. Landqvist – från Styrös skärgård. Sådana kan man få ett dussin av olika slag för 1:80. Alla handlare i södra skärgården ha visat intresse för saken genom att sälja korten utan tanke på egen vinning.

– Och ädla donatorer äro välkomna, inflikar nämndeman Tallberg.

– Doktor Alin har sagt att vi skulle kunna gräva upp ”hela ön” för 2,500 kronor, och då skulle vi kunna hitta fler dyrgripar än det rymdes i Göteborgs museum. Och så kan redaktörn gärna tala om för alla, som äga fornminnessaker från Styrös skärgård och förvara dessa på främmande orter, att de äro välkomna hit med dyrgriparna. I värsta fall äro vi tacksamma för att endast få se på dem, för att kunna göra ritningar och kopior av dem.

Och så lämna vi den väna ön med den vita skärgårdsbåten. Styrös Sockens Hembygdsförening har trots sina unga år imponerat på oss. Vad manne bli av den sammanslutningen, då den blir fullvuxen? Kanske ett grandios museum, som kommer att locka massor av turister till ön. Och alla kunna vara säkra på att välkomnas med stora famnen. Men låt ”tandvärken” sitta kvar i Ryggåsstugans gamla stabila stockväggar.

STAR.



Hembygdsföreningens ordförande och drivande kraft, generalkonsul Gustaf Sandström, framför ett av Styrös sällsynta valnötsträd.

Läs fler artiklar om Styrös Socken på:
www.hembygd.se/styros